

Project : Kennisplatform BuildinG

Betreft : **VERSLAG KENNISTAFEL 28 november 2023**
“Versterken en verduurzamen”

Datum : 12 maart 2024 (Definitief)

Opgesteld door : Kim Bode
Jelle Pama
Marcel Vullings

Inhoud

Inleiding.....	3
Verduurzamen en versterken	3
Kennistafels	3
Uitnodiging en programma van de kennistafel.....	5
Welkom	7
Presentatie “verduurzamen en versterken; wat en hoe?”	8
Discussie in deelgroepen.....	11
Groep A.....	11
Conclusies groep A	15
Groep B.....	16
Conclusies groep B	19
De aanbevelingen.....	20
Algemeen.....	20
Prioriteiten	21
Bijlage 1: Deelnemerslijst	22
Bijlage 2: Presentaties	23
Bijlage 3: Samenvatting deelgroepen	28
Bijlage 4: Impressie foto’s van de bijeenkomst.....	30
4.1: Foto’s tijdens de introductie	30
4.2: Foto’s van de wrap-up van de gezamenlijke conclusies	31

Inleiding

Op 28 november 2023 is door het Kennisplatform BuildinG de achtste kennistafel georganiseerd met als thema ‘Versterken en verduurzamen’.

Verduurzamen en versterken

Naar aanleiding van de parlementaire enquête over de gaswinning in Groningen, kondigde het kabinet met ‘Nij Begun’ een jarenlang verbeterplan aan voor Groningen en Noord-Drenthe. Hierin worden 50 verbetermaatregelen benoemd. Voor Nationaal Coördinator Groningen (NCG) betekende dit, dat er direct na de presentatie van de kabinetsreactie op 25 april 2023, gestart moest worden met de uitwerking van maatregel 28. Het kabinet beschrijft de maatregel als volgt:

***Maatregel 28:** “Voor de bewoners die nog wachten op een ingrijpende (zware of middelzware) versterking van de woning wil het kabinet isolatiemaatregelen laten toepassen gelijktijdig met de versterking van hun huis. Het budget voor de NCG wordt hiervoor opgehoogd. Uitgangspunt bij deze aanpak is dat de versterking niet vertraagd wordt, en dat deze huizen uiterlijk in 2028 zijn versterkt en verduurzaamd naar het niveau van aardgasvrij of aardgasvrij gereed. Uiteraard is deze koppeling niet verplicht. Bewoners kunnen zelf kiezen of ze gebruik willen maken van deze mogelijkheid tot verduurzaming.”*

Belangrijke opdracht bij het uitwerken van deze maatregel is dat het niet mag leiden tot een verschuiving van de planning voor de hele versterkingsopgave in Groningen. Het mag de versterkingsopgave niet vertragen. Daarom kiest NCG voor **aardgasvrij-gereed** en niet voor aardgasvrij maken voor alle woningen die voldoen aan de voorwaarden. Voor deze woningen wordt de versterking gecombineerd met het toepassen van isolerende maatregelen.

De maatregel is op 31 mei 2023 ingegaan, maar het uitwerken van deze maatregel heeft NCG nog niet afgerond. Dat betekent dat NCG in grote lijnen weet hoe de maatregel in de praktijk toe te passen. Tevens weet NCG welke situaties zich in de praktijk voordoen en niet passen in deze grote lijnen. Al doende zal NCG het beleid voor deze maatregel verder uitwerken.

Kennistafels

Een kennistafel is een bijeenkomst waarbij kennisvragers en kennisaanbieders bij elkaar komen en ervaringen en kennis met elkaar delen, bediscussieerd en gerelateerd aan (nieuwe) vragen die leven in het aardbevingsgebied en in de wetenschap.

De kennistafels zijn gericht op het informeren van deelnemers vanuit burgerorganisaties, belangenorganisaties, overheden en bedrijven. Het aanbod van de kennis wordt verzorgd door kennisinstellingen met kennis en ervaring en door bedrijven met kennis van en ervaring met de toepassing van deze kennis.

De doelen van de kennistafels zijn:

- Het faciliteren van kennisuitwisseling tussen kennisvragers en kennisaanbieders;
- Het overdragen van kennis aan verschillende doelgroepen;
- Het ophalen van kennisvragen van relevante partijen uit de regio;
- Het proactief verzamelen en vertalen van kennisvragen vanuit bewoners, maatschappelijke organisaties en bedrijven naar een voor de regio herkenbare kennisagenda.

Deze kennistafel is gehouden op locatie Museum Landgoed Fraeylebrog te Slochteren. Tijdens deze bijeenkomst heeft Frank Boevink (projectleider maatregel 28 van NCG) de visie en aanpak gepresenteerd van de nieuwe gecombineerde aanpak van de versterken en verduurzamen van woningen.

Figuur 1: De locatie Museum Landgoed Fraeylebrog te Slochteren (foto Google)

Dit rapport is een verslag van de kennistafel “Versterken en verduurzamen”.

Uitnodiging en programma van de kennistafel

De uitnodiging van de kennistafel “Versterken en verduurzamen” is hieronder weergegeven.

  <p>Kennistafel Versterken en verduurzamen</p> <p>Graag nodigen we u uit om op dinsdagmiddag 28 november 2023 aanwezig te zijn bij de Kennistafel Versterken en Verduurzamen. De kennistafel wordt georganiseerd door het Kennisplatform BuildinG in opdracht van de Nationaal Coördinator Groningen (NCG) en de regio.</p>	<p>Versterken en verduurzamen</p> <p>NCG heeft als uitvoeringsorganisatie van de versterking van panden in het aardbevingsgebied, in april dit jaar de opdracht gekregen om voor maximaal 4.000 tot 5.000 nog te versterken woningen ook de verduurzaming mee te nemen. Dit is 'nummer 28' in de lijst van 50 maatregelen die het kabinet heeft opgesteld als reactie op de parlementaire enquête.</p> <p>Maatregel 28: Woningen die nog versterkt moeten worden aardgasvrij(-gereed) maken. Hierbij is 'Werk met werk maken' het motto. De vragen die door NCG beantwoord zijn of nog moeten worden, zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bij welke woningen nemen we de verduurzaming mee? En bij welke woningen verwijst u door naar Maatregel 29: Verduurzamingsstimulering voor woningen in Groningen en Noord-Drenthe. • Wat is aardgasvrij gereed in de praktijk? Tot hoever ga je met isoleren en hoe breng je in kaart wat voor de bewoner de vervolgstappen zijn om tot een aardgasvrije woning te komen? En kan dat wel bij elke woning? • Welke isolatiestandaard kiezen we dan? En garanderen we daarmee dat de energierekening van de bewoner naar beneden zal gaan? • Hoe kan dit alles gerealiseerd worden, als de NCG in 2028 gereed moet zijn met de versterkingsoperatie? • En minstens zo belangrijk: Hoe gaat maatregel 29 eruit zien en wat is de impact als er vanaf dat moment 300.000 adressen toegang krijgen tot een verduurzamingssubsidie? Kan de verduurzamingsmarkt dat aan?
	<p>Frank Boevink, projectleider bij NCG van maatregel 28, neemt ons mee in de combinatie Versterken en verduurzamen en bovenstaande vragen.</p> <p>Maatregel 28 Woningen die nog versterkt moeten worden aardgasvrij(-gereed) maken</p> <p>Het doel van de kennistafel is om alle betrokken stakeholders deelgenoot te maken van de laatste kennis en inzichten binnen een bepaald thema, gezamenlijk het gesprek aan te gaan om te komen tot gedeelde en nieuwe inzichten.</p> <p>Hier vindt u het volledige programma. Graag ontvangen we uw aanmelding vóór 23 november aanstaande, dat kan via onderstaande knop.</p> <p>Hartelijke groet,</p> <p>Namens Team BuildinG</p> <p>Kim Bode, projectleider Kennisplatform BuildinG Jelle Pama, programmaleider BuildinG</p>

Figuur 2: *Uitnodiging Kennistafel Leren van Monitoring - BuildinG <info@building.nl>*

Het programma van de kennistafel “Versterken en verduurzamen” is hieronder weergegeven.

- 12:45 uur** **Inloop**
- 13:00 uur** **Opening en welkom**
Jelle Pama en Kim Bode (BuildinG)
- 13:15 uur** **Presentatie “Versterken en verduurzamen; wat en hoe?”**
Frank Boevink (NCG)
- 14:00 uur** **Vragen**
- 14:15 uur** **Pauze**
- 14:30 uur** **Discussie in deelgroepen**
Sessieleider Jelle Pama en Kim Bode
- 15:30 uur** **Terugkoppeling en prioritering**
- 16:00 uur** **Afsluitende borrel**

Welkom

Jelle Pama (BuildinG) start de kennistafel “Versterken en verduurzamen” met een korte reflectie op de locatie, het Museum Landgoed Fraeylemabrog te Slochteren. Vanuit de onderzoeksgroep Aardbevingsbestendig en Kansrijk Groningen van Kenniscentrum NoorderRuimte van Hanzehogeschool is jarenlang onderzoek gedaan naar de schade van het rijksmonument. Om meer inzicht te krijgen in het gedrag van het gebouw met betrekking tot aardbevingen en andere belastingen zijn er drie jaar lang metingen verricht. Doordat het gedrag van het gebouw beter te kennen, kon er gericht geadviseerd worden in de wijze van herstel en versterken. Hierdoor konden de voorgestelde versterkingsmaatregelen beperkt blijven.

Figuur 3: Sfeerimpressie

Na deze introductie geeft Jelle een toelichting op de activiteiten van Kennistafel BuildinG. Deze activiteiten zijn gericht op kennisontwikkeling en kennisdelen. BuildinG verzorgt voor NCG jaarlijks een kenniscongres, kennistafels, kenniscafés (bijeenkomsten in de regio gericht op bewoners) en heeft een innovatiefonds om bedrijven met slimme innovaties te ondersteunen.

Deze kennistafel “Versterken en verduurzamen” is de afsluitende kennistafel van 2023. De kennistafel is niet gericht op de energietransitie, maar op de uitvoering van versterkingen in combinatie met verduurzaming. Daarbij is er vooral aandacht voor de nieuwe visie van de overheid op het verduurzamen van de woningen (maatregel 28 uit het programma Nij Begun) in de versterkingsopgave.

Figuur 4: Impressie van de presentatie van Frank Boevink (NCG)

Presentatie “verduurzamen en versterken; wat en hoe?”

Nationaal Coördinator Groningen (NCG) is de uitvoeringsorganisatie van de versterkingswerkzaamheden en naar aanleiding van de parlementaire enquête is aan de taak van NCG de verduurzaming toegevoegd. Frank Boevink (projectleider maatregel 28) geeft, samen met zijn collega Jasper Looyenga (bouwkundig expert), een overzicht van deze nieuwe gecombineerde taken.

Het extra verduurzamen van de woningen is nieuw voor NCG en men maakt daarom gebruik van deskundigen op het gebied van verduurzaming. Voorheen betrof het koppelkansen voor bewoners, waarbij veelal de planning voor het versterken maatgevend was en weinig ruimte was voor het verduurzamen.

Vier jaar geleden is NCG begonnen als uitvoeringsorganisatie van de versterkingsopgave. Naar aanleiding van de parlementaire enquête over de gaswinning in Groningen, zijn er 50 aanbevelingen / maatregelen opgesteld. Maatregel 28 is er één van en betreft de gecombineerde aanpak van de versterkingsopgave en verduurzaming van woningen. De verduurzaming is vooral gericht op het thermisch isoleren van muren, begane grondvloeren en daken.

Historie

In 2015 is NCG bestuurlijk gestopt met het maatregelproces en verder gegaan met de sturing van de versterkingsopgave in Groningen. Er zijn totaal circa 27 duizend objecten die uiterlijk 2028 aardbevingsbestendig verklaard moeten zijn. Maatregel 28 wordt toegepast bij projecten, waarbij de versterking wordt gekoppeld aan een verduurzamingsactie. Daarnaast is er ook maatregel 29 over verduurzaming van alle andere woningen in Groningen, waarbij geen sprake is van versterken. Deze maatregel valt onder de verantwoordelijkheid van de gemeenten. De gemeenten maken voor maatregel 29 gebruik van de kennis die NCG nu opdoet met de implementatie en uitvoering van maatregel 28. Het kabinet heeft gekeken naar de betrokkenheid en inzet van NCG bij maatregel 28. Uitgangspunt hierbij is dat de versterkingen die zijn uitgezet niet mogen vertragen. Samen is gekeken naar de mogelijkheden voor aanvullende verduurzamingswerkzaamheden. Hieruit is naar voren gekomen dat verduurzaming wordt toegepast bij “zware versterkingen”. Een versterking wordt als “zwaar” beschouwd als de bewoners minimaal 4 maanden hun woning moeten verlaten voor de versterking en het toevoegen van 10 weken voor de verduurzaming is dan relatief eenvoudig. Dit is een ander proces dan een versterking van 2 weken, zijnde een lichte versterking. Hieruit volgt het feit dat niet alle woningen gecombineerd aangepakt kunnen worden, zonder dat de deadline wordt verschoven. Zo wordt er nu naar zware versterkingen gekeken en daarbij wordt ook gesproken met woningbouwverenigingen. Dit betreft totaal ongeveer 4.000 woningen.

Op 26 april 2023 zijn de 50 maatregelen gepresenteerd en NCG is direct aan de slag gegaan met maatregel 28. Ondanks dat NCG nog niet gereed was voor deze nieuwe taak is de handschoen direct opgepakt. Nu zijn de eerste projecten achter de rug en daarom is het waardevol om de ervaringen te delen en te klankborden aan de betrokkenen. Hoe hebben bewoners en professionals dit proces tot nu toe ervaren en waar kunnen we nog van leren en verbeteren. Naast het opzetten van een website met een Q&A pagina, is deze kennistafel ook een belangrijk hulpmiddel om het proces verder te optimaliseren. NCG wil voortdurend leren en verbeteren. Deze aanpak is een omgekeerd proces en dat is spannend, echter blijft de deadline voor 2028 voor het eind van de versterkingsopgave staan.

Van de 27 duizend versterkingsprojecten zijn er 12 tot 12,5 duizend als ‘zware’ versterkingen bestempeld. Dit is gebaseerd op de eisen die bij maatregel 28 horen en passen bij de deadline. Er zijn al veel versterkingen uitgevoerd voordat maatregel 28 in beeld kwam. Ruim de helft moet dus nog worden versterkt.

Werkwijze

De projecten die in aanmerking komen voor maatregel 28 worden besproken met de betreffende bewoners/ eigenaren. Daarbij wordt aangegeven wat de verduurzaming inhoudt. De bewoners kunnen zelf beslissen hoe ver men wil gaan in verduurzamen en het aardgasvrij gereed maken. Het is niet mogelijk om op een later tijdstip nog veranderingen aan te brengen. Om voor maatregel 28 in aanmerking te komen, geldt een minimale bouwtijd (uitvoering door de aannemer) van 4 maanden, waarbij de bewoners het huis moeten verlaten. De impact van de aanpassingen en gevolgen zijn groot. Een bouwtijd van vier maanden is een schatting en kan door bijzonderheden, zoals de aanwezigheid van asbest soms heel anders zijn. Er kunnen ook redenen zijn dat de bouwtijd korter is, het blijft een schatting, daarom is ieder project maatwerk en wordt altijd met de bewoners besproken. NCG probeert daar enigszins flexibel mee om te gaan..

De implementatie van maatregel 29 is nog niet gestart door de gemeenten. In tegenstelling tot maatregel 28 is er voor maatregel 29 wel een gelimiteerd bedrag beschikbaar gesteld, zijnde totaal 1,5 miljard euro. Op dit moment wordt nagedacht hoe men dit bedrag het beste (gefaseerd) kan inzetten. Dit zal in de vorm van een subsidie zijn. De uitwerking van één of meerdere subsidieregelingen moet nog volgen, uiteraard gaat de voorkeur naar één regeling. Er wordt ook gekeken naar de praktische uitvoering van de subsidieregeling, zoals een mogelijk fasering van de regeling en heldere voorwaarden.

Vraag: De planning voor de versterking is 2028 gereed, maatregel 29 loopt af in 2035. Dit verschil creëert al direct weer een nieuw verschil tussen projecten. Binnen deze verschillen is het soms wenselijk dat er snel beslissingen worden genomen, zijn combinaties noodzakelijk, wenselijk of niet mogelijk. Zijn subsidies flexibel en ook later toepasbaar?

Reactie: RoyalHaskoningDHV heeft hier onderzoek naar gedaan en het kabinet heeft besloten dat in maatregel 28 alleen combinaties mogelijk zijn. Dus alleen verduurzaming in combinatie met 'zware' versterkingen.

Vraag: Nu geldt voor maatregel 29 dat er geen verduurzaming mogelijk is, klopt dit?, Ook als er geen sprake is van de combinatie met een versterking? In de praktijk echter worden versterkingen onder 29 hele eenvoudige verduurzaming meegenomen, zoals het direct isoleren van een voorzetwandje. Reactie: Dan gaat het alleen om het "extra" aanbrengen van isolatiemateriaal. Dit valt formeel niet onder maatregel 29.

Vraag: Wat als de bewoners zelf de materialen betalen?

Reactie: Het isoleren van een houten voorzetwand als versterkingsmaatregel is logisch om te doen en ook snel uit te voeren. Andere maatregelen zoals het isoleren van een dak is een ander verhaal. Op dit moment is hier niets voor geregeld, maar zeker de moeite waard om te onderzoeken.

Op dit moment zijn er ca 200 adressen die dit jaar een uitvoeringsplan hebben ingediend. Door de introductie van maatregel 28 wordt er gekeken hoe de verduurzaming in deze plannen te verwerken.

Criteria

Het uitgangspunt is dat aanpassingen aan de constructie worden uitgevoerd conform het Bouwbesluit nieuwe constructies. Dit is een andere norm dan “Bestaande constructies”. Er is ook een wens dat het energieverbruik omlaag gaat, daarom wil NCG hier de norm na 1945 ook gebruiken voor de woningen van voor 1945. Daar hoort wel de disclaimer bij dat niet alle woningen fysiek geschikt zijn om tot dit hogere niveau te isoleren. Elke woning wordt apart beschouwd en besproken met de bewoners.

Vraag: Geldt dit ook voor monumenten?

Reactie: Ja, dit geldt ook voor monumenten en daarbij kijkt het erfgoedteam met ons mee.

Vraag: Hoe is nu de situatie tussen cijfers versus labels?

Reactie: In de beschouwingen van NCG wordt een bc-label toegepast. Dit wordt bepaald op basis van de warmtevraag van de woning.

Het is goed om te vermelden dat NCG alleen de isolatie verzorgt en niet de installaties. Er zijn externe adviesbureaus die aanvullend energieadvies leveren. Zij geven ook aan welke stappen mogelijk zijn voor de woningen als vervolg op maatregel 28 en 29, maar maatregel 28 en 29 beschouwen dit niet. De eigenaar zal hier zelf in actie moeten komen.

In het begin van de ontwerpfase moet NCG weten hoe en of maatregel 28 wordt beschouwd. De versterking en de toepassing van maatregel 28 moet één geheel zijn. Het is niet mogelijk om verduurzaming achteraf uit te voeren.

Vraag: Er wordt nu in de versterkingsopgave een vier-dorpen-aanpak toegepast. Er wordt ook gekeken naar het aspect aardgasvrij. Lopen deze processen gelijk aan maatregel 28?

Reactie: Ja, dit wordt op gelijke wijze beschouwd.

Vraag: Er wordt niet gekeken naar het energielabel maar naar het warmteadvies?

Reactie: Er wordt gekeken naar het warmteverlies en dit wordt bepaald door een gecertificeerd bedrijf. De opzet van de warmteverliesberekening wordt overgelaten aan de bedrijven. Inmiddels is er ervaring mee en dit verloopt prima.

TNO werkt met een standaard van € 19.000 per woning voor verduurzaming. NCG haalt dit in de praktijk niet en de verschillen zitten met name in de verschillende keuzes. Deze maatregelen zijn nieuw en gaan daarom ook nieuwe discussies losmaken met bewoners. NCG haalt zoveel mogelijk informatie op om het beste resultaat te leveren dat past bij de situatie. Nog niet alles is bekend, er zijn nog verschillende vraagstukken zoals:

- Het wel/niet halen van de normen.
- Het compenseren op basis van per vierkante meter als het woonkamerooppervlak minder wordt. Indien de reductie van het oppervlak het resultaat is van verduurzaming, dan geldt de compensatie niet.
- Het ervoor willen zorgen dat het geld bij bewoners komt die het meeste last hebben van de situatie. Er zijn ook partijen die eerst lege woningen willen oppakken.
- Het verduurzamen van boerderijen, want waar stopt de woning en waar begint het bedrijf?

Belangrijk is het ophalen van informatie en werken een duidelijke toepassing ervan.

Vraag: Nu wordt er gewerkt aan de uitvoering van maatregel 28. Maatregel 28 geldt ongeveer voor 4000 woningen en betreft de beschouwing van de hele woning, ongeacht de kosten. Maatregel 29 is niet onbeperkt, hier is een maximum budget van 1,5 miljard. In de praktijk is maatregel 28 dus veel interessanter. Waarom is dit verschil gemaakt?

Reactie: Dit is een besluit van de overheid, echter is er overleg gaande hoe het verschil tussen de maatregelen te verkleinen. Daar kunnen we nu niets over zeggen.

Discussie in deelgroepen

De deelnemers worden verdeeld over twee groepen. Groep A staat onder de leiding van Kim Bode (BuildinG) en Jasper Looyenga (NCG) en groep B gaat de discussie met elkaar voeren onder leiding van Jelle Pama en Frank Boevink.

Groep A

Kim Bode is gespreksleider tijdens de discussie en wordt daar waar nodig ondersteund door Jasper Looyenga van NCG. Er wordt gestart met een voorstelronde en het benoemen van één brandende vraag of stelling voor de discussie.

Boudewijn van Baal

Boudewijn is schade-adviseur en wil mensen graag een stip op de horizon geven en mensen de juiste informatie verstrekken

Laura Kreugel

Laura werkt namens Gemeente Midden-Groningen aan verduurzamingsprojecten. Binnen GMG is er nog niet naar de combinatie gekeken en de vraag richt zich op het organiseren van deze trajecten, hoe hou je de trajecten kort.

Ben van de Maat

Dit is de eerste kennismaking met BuildinG en is derhalve nog op zoek naar de samenwerking op het gebied van erfgoed. Hoe kan versterking en verduurzaming worden toegepast op monumenten, zonder het monumentale karakter aan te tasten?

Jasper Looyenga

Jasper is bouwkundig adviseur bij NCG, specifiek bij het team dat zich richt op maatregel 28. Zijn vraag is gericht op hoe kunnen de uitvoering van de werkzaamheden binnen maatregel 28 zo logisch mogelijk toepassen. Daarbij is ook van belang om de grenzen te bepalen; bijvoorbeeld moet een begane grondvloer automatisch worden vervangen door een schuimbetonvloer?

Bouke Stienstra

Bouke is geïnteresseerd in de praktische uitwerking van maatregel 28 en de gevolgen ervan op de lopende, bestaande uitvoeringsontwerpen. Hoe wordt dit opgepakt en hoe wordt de informatie naar de juiste personen gebracht? Niet iedereen is op de hoogte van de maatregel en alle bijkomende aspecten.

Jan Boer

Jan ontmoet veel mensen die (nog) niet weten wat maatregel 28 is en wat te doen. Dit is erg jammer en moet snel worden opgepakt. Verder is het belangrijk dat het verschil tussen maatregel 28 en 29 snel kleiner wordt.

Herman Rinket

Als voorzitter van het Gasberaad is Herman erg betrokken bij bewoners. Maatregel 28 is beperkt als gevolg van de beschikbare tijd. Bij een groot aantal adressen zijn al versterkingen uitgevoerd waaronder ook veel zware versterkingen. Deze woningen vallen nu buiten maatregel 28 en kunnen geen aanspraak maken op een verduurzaming van de woning. Kunnen de bewoners aanspraak maken op maatregel 29 en de investering voor verduurzaming (gedeeltelijk) terugkrijgen? Deze mogelijkheid is niet duidelijk omschreven.

Remco Hulst

Remco is projectleider van de kenniscafés van het Kennisplatform en is inmiddels ook ervaringsdeskundige op het gebied maatregel 28. Wat opvalt is dat veel versterkingswerkzaamheden en voorbereidingen op 'hold' staan, zodat men nog kan profiteren van maatregel 28. De informatie uit deze kennistafel zal worden ingebracht in één van de volgende kenniscafés.

Michel Dittrich

Als medewerker van abtWassenaar is hij bezig met de versterkingsopgave in Groningen. Er is behoefte aan meer informatie omtrent de implementatie van maatregel 28, wat zijn de (praktische) eisen en hoe wordt er uitvoering aan gegeven. Michel is erg benieuwd naar de toegepaste systematiek.

Willemijn Schreuder

Welke lessen kunnen we leren van de huidige aanpak en dan specifiek de communicatie en het vertrouwen van de bewoners. Daarnaast gaat de aandacht uit naar de gebiedsgerichte aanpak en hoe deze past in de implementatie van maatregel 28.

Kalyani Bergen

Kalyani is werkzaam bij Archipunt en betrokken bij de versterkingsopgave. Op dit moment voert Archipunt verduurzamingsadviezen uit en zijn bekend met het traject en partijen. Het is opvallend hoe verschillende dat duurzaamheidsadviezen van verschillende partijen zijn. Soms wordt er zelfs getwijfeld aan de kwaliteit van de adviezen. Op dit moment kan iedereen zich laten inschrijven als adviseur. De vraag is of dit in de praktijk goed gaat als bijvoorbeeld in een advies voor een monument voorzetwandjes worden voorgeschreven. Is dit de kwaliteit die we wensen?

Tijdens het voorstelrondje zijn al diverse aspecten naar voren gekomen die passen bij de discussie. Jasper Looyenga (NCG) geeft een eerste korte reactie op het proces dat nu door NCG wordt gevolgd.

Het is duidelijk dat adviseurs een verschil in aanpak hebben, dit heeft NCG ook waargenomen. Het is echter heel lastig om hier een standaard proces voor te maken, omdat in basis elk project toch weer maatwerk blijkt te zijn. Natuurlijk zijn er vaste onderdelen, maar het eindproduct is elke keer uniek. Tevens kan een integrale aanpak het hele proces ook vertragen, dit is zeker niet wenselijk.

De procedure die NCG momenteel hanteert is als volgt:

- Er wordt begonnen met een startgesprek met bewoners waarin wordt bepaald of het betreffende pand in aanmerking komt voor maatregel 28 of maatregel 29. Hierbij wordt gekeken naar de impact van de versterking, de bouwtijd en de wensen van de bewoners.
- Indien het gaat om een project binnen maatregel 28, laat de projectleider van NCG enkele advieswerkzaamheden uitvoeren, zoals een warmteverliesberekening.
- De resultaten en wensen worden met de bewoner besproken en vastgelegd.

- Vervolgens wordt een uitwerkingsplan met een planning opgesteld en volgt de uitvoering. De projectleider van NCG blijft aanspreekpunt voor de bewoner.

Op basis van ervaringen en reacties, zoals deze kennistafel, wordt het proces geoptimaliseerd.

Vraag: Dit proces is opgesteld na de invoering van maatregel 28, maar er zijn al veel plannen voor versterking gereed. De betreffende bewoners hebben in 2017 al de vraag gekregen om dit proces voor verduurzaming aan te vragen en in gang te zetten. Er zijn dus al veel gesprekken geweest en keuzes gemaakt. Hoe gaat dit proces nu verlopen?

Reactie: Sinds 26 april 2023 is maatregel 28 van toepassing en alle verzoeken uit het verleden, welke nog niet zijn gehonoreerd, worden zo veel mogelijk meegenomen. Trajecten die hier niet in passen gaan automatisch over naar maatregel 29, deze worden door de gemeenten aangestuurd.

Er wordt ook gekeken naar bewoners die tussen wal en schip dreigen te geraken. Dit is nog niet helemaal uitgewerkt, omdat een strakke deadline onderdeel is van maatregel 28 en ervoor is gekozen direct te starten met de toepassing van maatregel 28 en er sprake is van “learning on the job”.

Vraag: Monumenten en erfgoed zijn binnen ons bedrijf aparte projecten met specialisten op het gebied van erfgoed. Daarbij is ook een aparte toezichthouder binnen NCG betrokken. Samen is er expertise om de specifieke eigenschappen van monumenten te beschouwen in de versterkings- en verduurzamingstrajecten. We zien in de praktijk in andere projecten dat niet altijd specifieke expertise aanwezig is. Hoe kunnen we de kwaliteit borgen?

Reactie: Erfgoed is een moeilijk en specifiek traject en als daar geen deskundige wordt ingezet bij het opstellen van adviezen is de ervaring dat dit fout gaat. Binnen NCG wordt dit zoveel mogelijk bijgestuurd, maar NCG stelt hier geen concrete eisen aan. Instanties als Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE), Monumentencommissie en Libau kijken zo veel mogelijk mee om de kwaliteit te borgen, waarbij het uitgangspunt is dat het hier altijd om maatwerk gaat.

Vraag: Binnen de beschouwing over het verduurzamen van een woning is het mogelijk om alles te richten op één aspect en overige mogelijkheden niet volledig mee te nemen. Op basis van vooraf benoemde criteria is dit een passende oplossing, het doel wordt bereikt, maar is dit wenselijk? Het doel moet zijn om een passend advies te geven, waarbij het advies maatwerk is.

Reactie: In de praktijk zien we dit en adviseren we om alles geleidelijk op te pakken, de planuitwerking in stappen te doen zodat partijen kunnen meekijken en kunnen reageren om tot een goed integraal plan te komen. Voor maatregel 28 werkt deze opzet goed, voor maatregel 29 is nog onvoldoende ervaring om dit te kunnen beoordelen.

Dat projecten maatwerk zijn en blijven wordt breed gedragen binnen de discussiegroep. De kwaliteit van maatwerk is volledig afhankelijk van de deskundigheid van de betrokken partijen. Dit wordt als voorwaarde gezien om een project te laten slagen. Bij dit maatwerk hoort ook een goede communicatie met de bewoners. De betrokken projectleider en partijen moeten de bewoners meenemen in het hele proces. Aangeven wat de mogelijkheden én de onmogelijkheden zijn en uitleg geven over de te volgen procedures en bijbehorende planningen. Als het om onmogelijkheden gaat is het van belang om het waarom duidelijk te communiceren met de bewoners, want niet alle wensen zijn praktisch mogelijk en/of haalbaar.

Vraag: Welke informatie moet NCG verstrekken aan adviseurs?

Reactie: Inmiddels is de ervaring van NCG dat de technische kennis voldoende bekend is. In de samenwerking wordt voor iedereen al snel duidelijk hoe partijen opereren en wat mogelijk is. De regels (van maatregel 28 en 29) horen daar ook bij.

In het proces van NCG is geen moment opgenomen waarbij achteraf een technische toetsing wordt uitgevoerd om te bepalen of alles naar wens is verlopen. Voor maatregel 28 ligt de verantwoordelijkheid van de uitvoering bij NCG. Er wordt daarbij gewerkt met een kwaliteitssysteem. Voor maatregel 29 is dit niet van toepassing, omdat NCG hier niet voor verantwoordelijk is. Hier is de wet kwaliteitsborging van toepassing.

Vraag: Voor woningen van voor 1945 is het niet nodig om aan te tonen dat aan de hoge eisen qua EPC-waarden wordt voldaan. Zo is het in de regels opgenomen, maar bij de uitvragen wordt dit niet meegenomen, waarom niet?

Reactie: NCG beoordeelt op basis van (tussen)rapporten en krijgt al snel een goed beeld van de praktische aanpak van de uitvraag. Voor woningen rond 1970 was een EPC van 1,3 de eis. In de praktijk wordt er samen naar de beste oplossing gekeken. NCG is er daarom voorstander van om vroeg in het plan en gedurende het proces goed met elkaar te communiceren.

Vraag: De voordelen van een gebiedsgerichte aanpak, een straat, wijk of dorp, is groot. De gecombineerde en geconcentreerde werkzaamheden hebben minder impact op de bewoners, snellere uitvoering, eenvoudiger communicatie enz. De gedachte is ook dat er meer gelijkheid is in de uitvoering. Wordt er een gebiedsgerichte aanpak toegepast?

Reactie: Op dit moment wordt er geen gebruik gemaakt van deze aanpak en dat is het gevolg van maatregel 28 zelf, het is maatwerk. Er zijn duidelijke regels voor maatregel 28 en 29, maar dit betekent niet dat ieder project op gelijke wijze wordt uitgevoerd, niet iedere woning past binnen dezelfde maatregel.

Vraag: Waarom zijn de regels en de opzet van maatregel 28 en 29 zo verschillend?

Reactie: Dit is een politieke beslissing. De grote verschillen zijn bekend en wellicht dat hier nog verandering in komt. Misschien worden de regelingen alsnog gecombineerd vanuit praktische overwegingen, zodat een straat niet twee keer moet worden aangepakt. Belangrijk hierbij blijven de veiligheid en de deadlines waarbinnen maatregel 28 als combinatie met de versterkingsopgave moet worden afgerond (2028). Het zou goed zijn als de gemeenten zich gaan aansluiten bij dezelfde technieken en procedures, zoals deze nu toegepast worden bij de uitvoering bij maatregel 28. Dit alleen al voor uniformiteit en duidelijkheid naar bewoners.

Het is onduidelijk hoe de gemeenten maatregel 29 zullen oppakken. Er wordt gekeken naar een standaard budget van 19 k€ per woning, terwijl nog niet duidelijk is dit voldoende is. Dit kan per gemeente ook verschillend zijn.

Conclusies groep A

Naar aanleiding van de discussie in groep A zijn de volgende conclusies en acties naar voren gekomen (in willekeurige volgorde):

1. Duidelijkheid

De spelregels, eenduidigheid en de rol van de projectleider zijn erg belangrijk.

De projectleider is de regisseur van het project en beheerst het proces van A tot Z. Communicatie met partijen én bewoners speelt hierin een grote rol.

Voorbeeld van invulling: NCG organiseert een roadshow door de regio, waar informatie met bewoners wordt gedeeld.

2. Kwaliteitsborging

Er ligt een grote verantwoordelijkheid bij bedrijven om kwaliteit te leveren, en daarbij worden ze geholpen door de wet kwaliteitsborging. Toch is dit een aandachtspunt voor bedrijven, omdat het hier om specifieke situaties en maatwerk gaat.

3. Contact met bewoners

Het contact met bewoners blijft een belangrijk aandachtspunt. De bewoners moeten betrokken zijn bij de planvorming, planning én uitvoering. De mogelijkheden én onmogelijkheden moeten duidelijk zijn, inclusief het waarom.

Momenteel werken bedrijven aan een speciale menukaart die wordt ingezet bij gesprekken met bewoners. Voor elk project wordt een menukaart opnieuw opgesteld met mogelijkheden en onderdelen die voor dat project geschikt zijn en waar de bewoner kunnen kiezen en wensen inbrengen. Dit is een stukje standaardisatie én geeft ruimte voor maatwerk en specifieke wensen. Dit geeft iedereen direct een totaal beeld van mogelijkheden en maakt duidelijk dat er verschillen kunnen zijn per bewoner. Deze verschillen zijn dan ook te verklaren.

Een flexibele menukaart heeft zeker potentieel en het is aan de bedrijven en NCG om hier verder invulling aan te geven. Dit kan een aanvullende tool zijn voor de projectleider bij de gesprekken met de bewoners tijdens het vaststellen van het plan van aanpak en de wensen van de bewoners. Het kan tevens gebruikt worden om verwachtingen van bewoners te managen.

4. Combinatie van maatregel 28 en 29

Een combinatie van beide maatregelen kan voordelen bieden in de uitvoering en kan grote verschillen beperken of voorkomen. Daarbij is het goed om bewust te zijn van het feit dat maatregel 28 bij NCG ligt en 29 bij de gemeenten. Dit zal samen met de politiek opgepakt moeten worden.

Figuur 5: Samenvatting van alle verzamelde acties en aandachtspunten

Groep B

Jelle Pama is gespreksleider tijdens de discussie en wordt daar waar nodig ondersteund door Frank Boevink van NCG. Er wordt gestart met een voorstelronde en één brandende vraag of stelling voor de discussie.

Marko Datema

Een belangrijke vraag is hoe maatregel 28 en 29 een plek kan krijgen in de organisatie van Acantus?

Agustin De Julio

Als promovendus werkzaam bij Platform Leefbaar en Kansrijk Groningen. Erg geïnteresseerd in de wijze waarop de maatregelen 28 en 29 tot verschillen kunnen leiden en hoe dit wordt opgepakt.

Aziza Zijlstra

Werkzaam bij Platform Leefbaar en Kansrijk Groningen als onderzoeker en met name geïnteresseerd in de samenwerking tussen gemeenten en NCG en hoe om te gaan met de verschillen tussen maatregel 28 en 29.

Janneke Slagter

Binnen de gemeente Midden-Groningen wordt gewerkt aan de uitwerking van maatregel 29 en daarbij is de vraag ontstaan hoe dit op een hele praktische manier kan worden ingevuld en hoe ongelijkheid kan worden voorkomen.

Pieter Palsma

Als adviseur van EnergiePloeg verantwoordelijk voor het opstellen van adviezen voor maatregel 28.

Rijkwert van Slochteren

Vanuit NCG werkzaam als manager voor de gemeente Het Hogeland en is nieuwsgierig naar de raakvlakken tussen maatregel 28 en 29. Daarnaast ook benieuwd naar het uitstelgedrag van mensen in de periode totdat maatregel 28 en 29 worden geïmplementeerd.

Gerard Procée

Als bouwfysisch adviseur betrokken bij het opstellen van verduurzamingsadviezen. Op dit moment moet de echte grootschalige uitvoering van maatregel 28 en maatregel 29 nog beginnen. Hoe worden deze trajecten samengebracht en wat betekent dit praktisch voor de planning van beide maatregelen?

Jelte Homma

Als ingenieur verantwoordelijk voor het opstellen van versterkingsmaatregelen. Dit zijn concrete plannen waarin de betrokkenheid van de bewoner erg beperkt is. Bij de verduurzaming is dit heel anders en hoe wordt een afwachtende bewoner hierin meegenomen?

Arjen Venema

Vanuit NCG voor gemeente Eemsdelta betrokken bij maatregel 28. Eén vraag die naar voren komt is de afstemming van adviezen met aannemer, bewoners en andere partijen. Hoe wordt een goede samenwerking geborgd?

Kees Molenaar

Als medewerker van de energiecorporatie Zonnedorpen betrokken bij het project Aardgasvrij. Daarin ontstaat nu de situatie dat NCG met maatregel 28 dwars door dit project loopt door te kiezen voor woningen aardgasvrij-gereed te maken. Hoe kunnen we deze (verschillende) belangen bij elkaar brengen zonder vertragingen.

Miranda Mik

Neemt als luisteraar deel aan deze kennistafel en discussie.

Jelle Pama

Vanuit eerdere kennistafels en kenniscafés BuildinG is gebleken dat het voor bewoners erg wenselijk is om het totaal plan van verduurzaming (isoleren en energietransitie) te verstrekken. Ook al kunnen bewoners niet meteen alles laten uitvoeren (en betalen), de bewoners weten dan wel waar ze 'naar toe kunnen werken'. NCG heeft er bewust voor gekozen om geen complete verduurzamingsadviezen te geven (alleen het isoleren van vloer, dak en gevel). Dit maakt het echter voor bewoners lastig om de juiste keuzes te maken voor de lange termijn. Communicatie is en blijft hierin erg belangrijk.

Discussie

Is de typologie aanpak de beste aanpak voor verduurzaming? Is communicatie over isoleren met een rijdende informatie-bus een efficiënt middel? Wat is de rol van NCG en gemeenten in de verduurzaming? Dit zijn vragen die naar voren komen in de groep bij het onderwerp versterking in combinatie met maatregel 28 en 29. Het moet voor iedereen duidelijk zijn wat het verschil is tussen maatregel 28 en 29 en wat dit betekent voor de bewoners. Wat zijn de mogelijkheden en onmogelijkheden én waarom. Duidelijke communicatie hierover is van groot belang.

Uit ervaringen met de implementatie van maatregel 28 is duidelijk geworden dat er voldoende kennis van de techniek beschikbaar is. Het is wel belangrijk om de juiste deskundigheid met elkaar te combineren te toe te passen.

De ervaring leert inmiddels ook dat er grote verschillen zijn tussen maatregel 28 en 29 bij versterkingen. Zo zijn er woningen die zware versterkingen ondergaan en waar veel wordt geïsoleerd, waarbij alles door de overheid wordt betaald. Voor woningen met beperkte versterkingsmaatregelen, moeten de bewoners de verduurzamingsmaatregelen zelf betalen. Hier zou een aanvullende financiële regeling wenselijk zijn.

Zoals aangegeven is er een groot verschil tussen maatregel 28 en 29. Dit geldt ook voor het toepassingsgebied. NCG is met maatregel 28 verantwoordelijk voor ca. 4000 woningen. De gemeenten zijn met maatregel 29 verantwoordelijk voor het totaal van circa 300.000 woningen, waarvan de helft in het bevingsgebied. Er is een duidelijk verschil in omvang en planning. Er zijn zorgen over het samenbrengen van deze twee werkstromen t.b.v. gelijkheid voor bewoners en leefbaarheid. Het is ook onwenselijk wanneer een dorp twee keer geconfronteerd wordt met bouwwerkzaamheden.

Er zijn ook andere conflicten tussen beide maatregelen en de implementatie ervan. De gemeenten moeten rekening houden met de energietransitie, het aardgasvrij maken van woningen en met energiearmoede in de provincie. Om torenhoge energierekeningen voor bewoners te voorkomen (te beperken) is een snelle verduurzaming wenselijk. Moet energiearmoede hierin voorrang krijgen? Al deze aspecten conflicteren met de gewenste snelle uitvoering van de maatregelen. De bewoners kunnen wellicht ook zelf werkzaamheden voor het verduurzamen van hun woning gaan oppakken, maar dan moet dit financieel wel mogelijk zijn. Het is dan goed om op voorhand te weten of deze investering (achteraf) wordt vergoed binnen maatregel 29.

Er zijn verschillende manieren om dit proces efficiënt in te richten, door werkzaamheden te versnellen met bijvoorbeeld een gebiedsaanpak. Standaardisatie in processen, aanpak en uitvoering zijn daarbij wenselijk.

Bewoners dienen altijd goed geïnformeerd te worden en betrokken te zijn bij het gehele proces.

NCG heeft inmiddels voldoende ervaring opgebouwd met de implementatie van maatregel 28. Er is veel kennis aanwezig bij de uitvoering van dergelijke projecten. Bij de gemeenten, verantwoordelijk voor de implementatie van maatregel 29, is deze ervaring en specifieke technische kennis nog niet aanwezig. Kennisoverdracht van NCG naar gemeenten kan een belangrijke methode zijn om dit proces te versnellen, daarbij zal het noodzakelijk zijn dat alle betrokken gemeenten hierin samenwerken.

NCG neemt de bewoners mee in de planvorming en uitvoering van de versterking en verduurzaming. Communicatie voorkomt onduidelijkheden en onvrede. De gemeenten wordt geadviseerd om dit over te nemen bij de implementatie van maatregel 29.

Voor de versterking en verduurzaming van een woning zijn verschillende adviezen noodzakelijk. Tussen de adviezen onderling zijn afhankelijkheden, het ene advies kan pas worden opgesteld als een ander advies gereed is. De projectleider moet ervoor zorgdragen dat alles op elkaar is afgestemd en daarbij kan het nodig zijn dat adviezen in fases worden uitgevoerd. De betrokken partijen moeten hiervan op de hoogte zijn en moeten hierin meegenomen worden. Laat de partijen duidelijk aangeven wat ze van elkaar verwachten. Dit voorkomt miscommunicatie en wrijving.

Hou er rekening mee dat adviezen de bewoner direct betreffen. De bewoner moet dan ook een onderdeel zijn in het keuzeprocess.

Conclusies groep B

De discussies in groep B hebben de volgende conclusies en acties opgeleverd (in willekeurige volgorde):

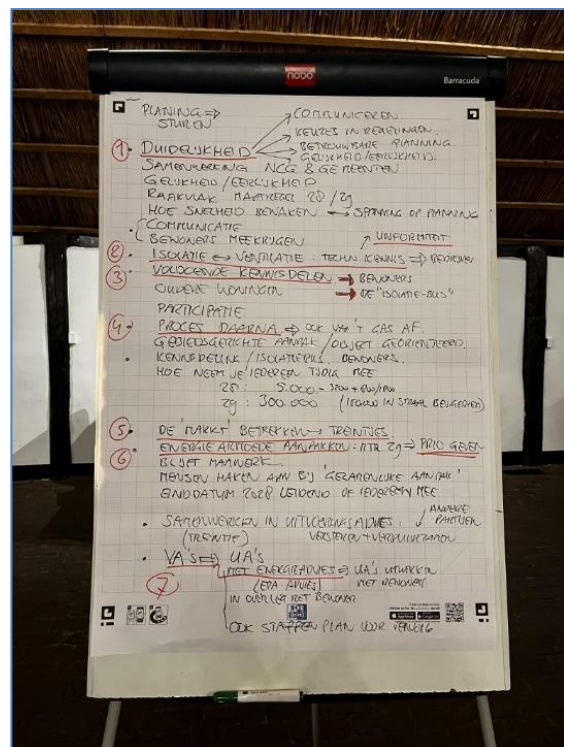
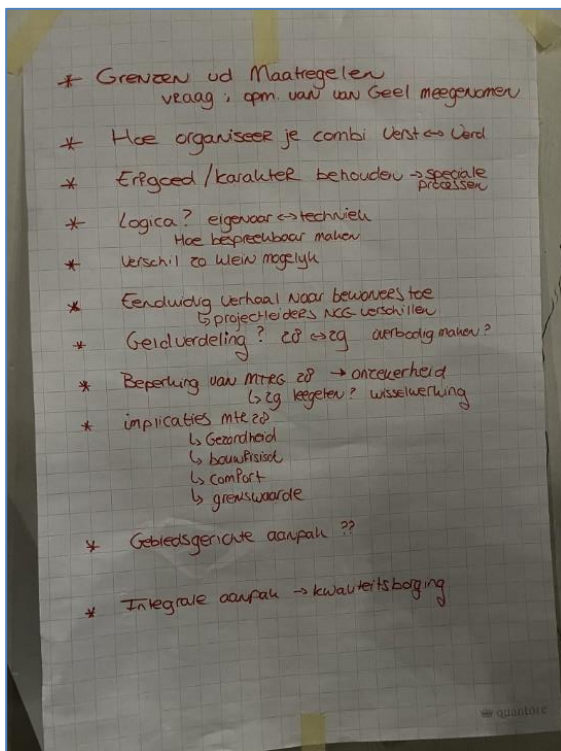
- **Duidelijkheid**
Communicatie tussen partijen onderling en met bewoners. Geef duidelijk aan wat de mogelijkheden en onmogelijkheden zijn. Geef inzicht in de reden waarom iets niet mogelijk is. Bespreek het uitvoeringsplan en planning ook met de bewoners zodat ze weten wat ze kunnen verwachten. Geef wijzigingen tijdig door. Open communicatie zorgt voor transparantie en kan een gevoel van ongelijkheid voorkomen.
- **Isoleren van woningen**
Gebruik deskundige partijen voor het opstellen van adviezen en uitvoeringsplannen. Houd ook rekening met een mogelijk traject daarna, bijvoorbeeld de inpassing van een warmtepomp en andere energiebesparende maatregelen.
- **Kennisdeling**
Het is goed om kennis te delen met bewoners. Bespreek de mogelijkheden, onmogelijkheden en de voor- en nadelen van verschillende maatregelen. Geef de bewoners keuzemogelijkheden en bespreek deze.
- **De markt betrekken**
Maak gebruik van een procedure die past bij alle partijen en die de ruimte geeft om als een geoliede machine te functioneren. Dit voorkomt fouten, frustratie, kosten en vertragingen.
- **Energiearmoede**
Geef de energiearmoede een plek in de implementatie van maatregel 29, zodat deze op een goede manier op elkaar aansluiten. Dit voorkomt dubbel werk en stress bij bewoners.
- **Bewonerswensen**
Betrek bewoners bij de planvorming door hen keuzes te geven in de manier waarop maatregel 29 wordt toegepast en wordt uitgevoerd in hun woning.

De aanbevelingen

Algemeen

Jelle en Kim sluiten de kennistafel “Versterken en verduurzamen” af met een samenvatting van de belangrijkste punten uit de discussie van beide deelgroepen.

In de twee discussiegroepen zijn veel aspecten benoemd, welke als belangrijk ervaren worden.

Figuur 6: Enkele benoemde acties uit de discussies (zie ook bijlage 3)

De kernwoorden welke steeds terugkomen zijn: bewoners, technische kennis, kwaliteit, communicatie, uitvoering en bewoners. Deze zijn van toepassing gedurende het hele proces van versterken en verduurzamen. Het is belangrijk om zicht te houden op huidige maatschappelijke uitdagingen zoals de energietransitie, energiearmoede en klimaat.

De combinatie van versterking en verduurzaming moeten goed aan elkaar verbonden zijn, om de afgesproken deadlines van NCG te halen. De regels voor maatregel 28 en 29 zijn duidelijk, maar er moet ook oog zijn voor alle bewoners die anders tussen wal en schip geraken. Kennis en ervaringen delen tussen partijen binnen maatregel 28 en binnen maatregel 29 is een eerste stap.

Prioriteiten

Op basis van de eerder genoemde groepsconclusies is de volgende short-list van acties met de hoogste prioriteit opgesteld:

1. Duidelijkheid in verwachtingen

Geef inzicht in de mogelijkheden en onmogelijkheden op het gebied van verduurzamen en communiceer daar goed over. Communiceer daarnaast wat en wanneer er in de verschillende regio's, in de verschillende woonwijken en bij de individuele bewoners/ huiseigenaren gaat gebeuren.

Maatregel 28 is bedoeld voor de bewoners van woningen, waarbij sprake is van een relatief zware versterkingsopgave. Voor de bewoners van woningen waarbij sprake is van een relatief lichte versterkingsopgave of waar de versterking al heeft plaats gevonden, is nog niet duidelijk wat hier de mogelijkheden van verduurzaming zijn. Het is van belang om hier snel en duidelijk over te communiceren.

2. Uniformiteit, kwaliteitsborging en voldoende kennis

Bij gelijkwaardige situaties dienen eenduidige oplossingen te worden toegepast. Daarbij is het van belang dat de kwaliteit van de verduurzamingsmaatregelen gewaarborgd wordt. Hier zal een proces voor moeten worden ingericht.

Voldoende kennis bij professionals en bewoners over verduurzamingsmethoden van bestaande woningen is essentieel om te komen tot goede oplossingen. Hiervoor dient voldoende kennisontwikkeling en kennisdeling plaats te vinden. Het toepassen van (nieuwe) biobased materialen zal de komende jaren steeds vaker toegepast gaan worden, en het is belangrijk om de eigenschappen en toepassingsmogelijkheden te kennen en te delen.

Momenteel zijn er nog niet veel kaders, maar er zijn wel degelijk regels. Regels die het gevolg zijn van maatregel 28 en 29 en (technische) regelgeving. Afstemming tussen techniek, comfort, gezondheid en praktisch zijn belangrijk voor het verkrijgen van het beste maatwerk.

3. Bewonersbegeleiding

Communicatie met bewoners en begeleiding tijdens het proces bij verduurzaming is erg belangrijk. Dit resulteert niet alleen in tevreden bewoners, maar ook in een efficiënter proces.

4. De markt betrekken

Voor het inrichten en uitvoeren van het grootschalig verduurzamen van woningen, kan de markt een belangrijke rol spelen in het efficiënt inrichten van dit proces. Betrek marktpartijen tijdig.

5. Kennis bij gemeenten

Voor maatregel 29 zijn de gemeenten verantwoordelijk. Er zijn nog geen ervaringen met de praktische uitvoering van deze verduurzamingsmaatregel. Het zou goed zijn als de gemeenten de opgedane kennis en ervaringen van NCG voor de uitvoering van maatregel 28 tot zich nemen en voor gelijkwaardige technieken en processen kiezen.

Bijlage 1: Deelnemerslijst

Nr.	Naam	Bedrijf / instelling
1	Gerard Procee	abtWassenaar B.V.
2	Michel Dittrich	abtWassenaar B.V.
3	Marko Datema	Acantus
4	Kalyani Bergen	Archipunt
5	Miranda Mik	Archipunt
6	Rik Boon	Boonapart
7	Pieter Palsma	EnergiePloeg
8	Ben van der Maat	Erfgoedvereniging Bond Heemschut
9	Jan Boer	Gasberaad
10	Herman Rinket	Gasberaad
11	Bouwdewijn Baal	Gemeente Midden-Groningen
12	Janneke Slagter	Gemeente Midden-Groningen
13	Remco Hulst	Hanzehogeschool
14	Aziza Zijlstra	Kennisplatform Leefbaar en Kansrijk Groningen
15	Willemijn Schreuder	Kennisplatform Leefbaar en Kansrijk Groningen
16	Agustin de Julio	Kennisplatform Leefbaar en Kansrijk Groningen
17	Rijkwert van Slochteren	Nationaal Coördinator Groningen
18	Jasper Looyenga	Nationaal Coördinator Groningen
19	Frank Boevink	Nationaal Coördinator Groningen
20	Laura Kreuger	Tsavo
21	Arjen Venema	Venema PmC
22	Jelte Homma	W2N- Groningen
23	Bouke Stienstra	W2N-Groningen
24	Kees Moolenaar	Zonedorpen
25	Jelle Pama	BuildinG
26	Kim Bode	BuildinG
27	Ineke van der Leij	BuildinG
28	Marcel Vullings	TNO

Bijlage 2: Presentaties

2.1: Welkom en Algemene inleiding, door Jelle Pama (BuildinG)

**KENNISTAFEL KENNISPLATFORM BUILDING:
THEMA VERDUURZAMEN EN VERSTERKEN**
28 november 2023

BuildinG is een initiatief van:

In samenwerking met:

Programma

12.45 uur **Inloop**

13.00 uur **Opening en welkom**
Kim Bode en Jelle Pama (BuildinG), Marcel Vullings (TNO)

13.15 uur **Inleiding: "Verduurzamen en versterken": wat en hoe?**
Frank Boevink (NCG)

13.45 uur **Vragen**

14.00 uur **Pauze**

14.15 uur **Discussie in deelgroepen**
Gespreksleiders Kim Bode en Jelle Pama

15.30 uur **Terugkoppeling en prioritering actieagenda**

16.00 uur **Afsluitende borrel**

Fraylemaborg

- Een van de meest aansprekende rijksmonumenten van Groningen
- Eerste bouwdeel uit 1300, diverse bouwfasen
- Gesitueerd op kunstmatig eiland
- Afgelopen jaren diverse schades

Fraylemaborg

Doel onderzoek

- Onderzoek oorzaken schade
- Onderzoek relatie schade gebouw en regelmatig optredende bevingen met lage magnitude
- Juiste modellering gebouw door kalibratie met werkelijk gedrag constructie

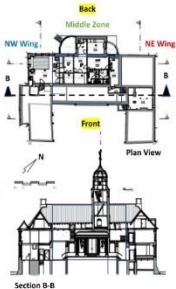
Restauratie in 2015, 2017

Nieuwe scheuren na beving 08.08.2018 (M 1.9)

Fraylemaborg

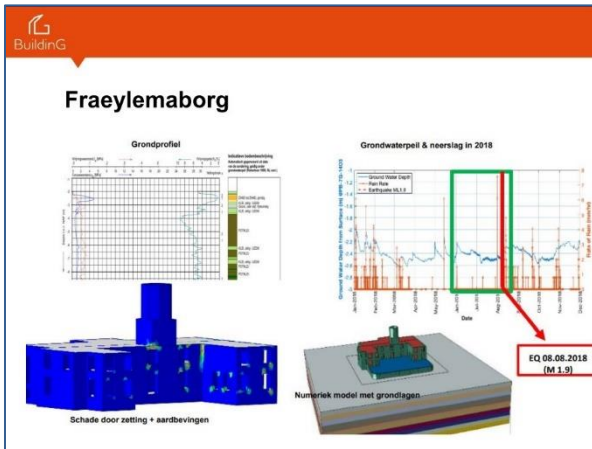
Section B-B

Fraylemaborg

- Versnelling
- Rotatie
- Scheuren
- Temperatuur
- Neerslag
- Grondwaterstand
- Grondonderzoek

- ### Kennisplatform BuildingG
- Opdracht van NCG en de regio
 - Activiteiten:
 - Kennistafels
 - Kenniscafé's
 - Kenniscongres
 - Kennisbank
 - Innovatiefonds
 - Doel:
 - Kennis over aardbevingsproblematiek in Groningen voor iedereen toegankelijk maken
 - Bepalen van de kennisagenda

- ### Kennistafels
- AGENDA 2022-2023**
- Donderdag 21 dec 2021 : KT 1 – thema: Mee koppelkansen
 - Donderdag 7 april 2022 : KT 2 – thema: Funderingsproblematiek
 - Donderdag 30 juni 2022 : KT 3 – thema: Biobased bouwen
 - Donderdag 1 nov 2022 : KT 4 – thema: Schadepreventie
 - Donderdag 9 dec 2022 : KT 5 – thema: Toekomstverkenning Bouw 2030
 - Donderdag 10 mei 2023 : KT 6 – thema: Versterken en verduurzamen monumenten
 - Donderdag 7 sept 2023 : KT 7 – thema: Lereren van monitoren
 - Donderdag 28 nov 2023 : KT 8 – thema: Versterken en Verduurzamen

Kenniscafé's

Kenniscafé Aardbevingen – Bouw en Techniek 1
Thema: Koppelkansen Versterking & Verduurzaming
14 juni 2022 19.30 – 21.30 uur
Ons Dorpshuis, Loppersum

UITNODIGING
Kenniscafé Aardbevingen - bouwen en techniek -
Thema: Duurzaam versterken ergoed

De 10 jaar oude met oudhoutkwaliteit afgeleverde zeventien de Hall bouwt een aantal duurzame kansen voor versterken.

- Welke maatregelen gelden er?
- Hoe wordt er in het monumentale pand versterkt?
- En hoe komt het eruit?

DOELSTELLING: Tijdens de kennisdag is voor iedereen een plek om kennis te delen en te leren van de voorlopers. Het is een unieke kans om te leren van de voorlopers.

OPROEP: Meld je vanaf 19:00 uur aan voor de kennisdag op 14 juni 2022 van 19:30 tot 21:30 uur met dit verzoek.

OPROEP: Meld je vanaf 19:00 uur aan voor de kennisdag op 14 juni 2022 van 19:30 tot 21:30 uur met dit verzoek.

OPROEP: Meld je vanaf 19:00 uur aan voor de kennisdag op 14 juni 2022 van 19:30 tot 21:30 uur met dit verzoek.

Kenniscafés

1 – Ons Dorpshuis Loppersum	Koppelkansen Versterken en verduurzamen
2 – Ons Dorpshuis, Garrelsweer	Koppelkansen Versterken en verduurzamen
3 – Dorpshuis Ten Boer	Bodemdaling en funderingsproblematiek
4 – Wieshus Warffum	Circulair bouwen en ecologisch isoleren
5 – Ons Dorpshuis Loppersum	Circulair bouwen en ecologisch isoleren
6 – Ons Dorpshuis, Garrelsweer	Circulair bouwen en ecologisch isoleren
7 – De Oude Manege, Winsum	Duurzaam versterken van erfgoed
8 – Centrum Kabzeël, Appingedam	Duurzaam versterken van erfgoed
9 – Buurthuis de Fakkel, Uithuizen	Van het gas af, hoe dan?
10 – MFC Siddeburen	Van het gas af, hoe dan?

Doel van vandaag

- Inzicht krijgen in:
 - Hoe ver gaan we met isoleren en wat kan bij welke woning?*
 - Hoe is de relatie met nieuwe energiesystemen en hoe ziet dit proces eruit?*
 - Welke stappen dient de bewoner zelf te maken?*
 - Wat weten we wel? en ... Wat weten we niet?*
- Kennis krijgen van 'behoeften' van u allen
- Gezamenlijk komen tot kennisagenda → Advies NCG

Kennisagenda

Onderwerp 1 :
Onderwerp 2 :
Onderwerp 3 :
Onderwerp 4 :
Onderwerp 5 :

LEZING

“VERDUURZAMEN EN VERSTERKEN; WAT EN HOE?”

FRANK BOEVINK (NCG)

2.2: Presentatie “Verduurzamen en versterken; wat en hoe? Frank Boevink (NCG)

Nationaal Coördinator Groningen

Versterken én isolerende maatregelen

Maatregel 28
Woningen aardgasvrij-gereed maken

Build in Groningen
Dinsdag 20 November 2023

Samen Groningen versterken

Inhoud

1. Wat ging vooraf?
2. PEAG Maatregel 28 en 29
3. M28 Selectiecriteria woningen
4. Eén isolatiestandaard voor alle bouwjaren
5. Verduurzamingsadvies (Maatregel 28)
6. Impact op het versterkingsproces
7. Ervaringen eerste maanden
8. Uitvraag Verduurzamingsadvies

Warmteverlies woning

Samen Groningen versterken

Vraag | Maatregel 28

Wie heeft er iets gemerkt van Maatregel 28?

Samen Groningen versterken

Vraag | Maatregel 28

Wie heeft zich verdiept in Maatregel 28 en wat de impact is op de eigen organisatie / onderneming?

Samen Groningen versterken

Wat ging vooraf?

2015: NCG als regeringsadvisee richting CVW

2018: ICMG (lezer IMG) neemt schiedelhandeling over

2020: CVW sloopt, NCG als uitvoeringsorganisatie; Beleidsrijke afspraken met a.s. herbeoordelingen

2022/2023: PEAG uitkomsten 'Groningers boven gas' en labificatie met 50 maatregelen 'Nij begun'

Kernopgave NCG:

- Geeft sturing en uitvoering aan de versterkingsoperatie in het aardbevingsgebied in Groningen.
- NCG blijft zolang als nodig is in het gebied en er worden 27.000 woningen veilig gemaakt of verklaard.
- NCG realiseert daarmee de belofte voor een veilig thuis, een veilige school en een veilige werkplek voor alle bewoners van Groningen.

NCG werkt mee aan 22 van de Nij Begun maatregelen waaronder Maatregel 28 (eindverantwoordelijk) en Maatregel 29 (adviserend richting gemeenten).

Samen Groningen versterken | NCG | Nationaal Coördinator Groningen (nationaalcoördinatorgroningen.nl)

PEAG Maatregel 28 en 29

Maatregel 28 – Opdracht NCG

- Combineren versterken en verduurzamen voor 3.200 woningen + 800/1800 woningen woningcorporaties;
- Versterkingsopgave mag niet vertragen, einddatum 2028 blijft staan.

Status 28 november: 1339 zwaardere versterkingen met M28.

Maatregel 29 – Opdracht voor gemeenten

- De 13 (1) gemeenten verstrekken subsidies voor het zelf uitvoeren van isolerende maatregelen.
- De gemeenten bepalen wat de vergoeding precies wordt en ook het tempo waarin deze verstrekt worden: 202x – 2035.

NB: ± 50% van de in 2023 adressen geplande Mijlpaal B (Uitvoeringsplan gereed) gaan de jaargrens over als gevolg van introductie M28 en M29.

Samen Groningen versterken

Voor welke woningen nemen we M28 mee?

Aardgasvrij-gereed

- Nieuwe isolatiestandaard van Rijksinstituut Voor Ondernemend Nederland (RVO). Meer info over isolatie: [Isolatiemaatregelen RVO](#) (NCG kiest norm >1945 voor alle woningen);
- Woningen met bouwjaar 2003 en later voldoen aan aardgasvrij-gereed en zijn uitgesloten.

Panden met een woonfunctie

- Selectie BAG, geen panden met een bedrijfsmatige, maatschappelijke of andere functie (hardheidsclausule bij de Belastingdienst). Woongedeelte van de bakker/boer valt wel onder M28.

Middelzware en zware versterkingen

- Ingeschatte bouwtijd van versterking ≥ 4 maanden. Bewoner moet tijdelijk ergens anders wonen.
- Uitvoeringsontwerp gepland ná 1/9/2023.
- Woningcorporaties gesprek loopt via BZK met KR8. Lump sum benadering.

Niet verplicht

- Bewoner kiest zelf voor wel/niet meenemen van isolerende maatregelen tijdens de versterking.

Samen Groningen versterken

Eén isolatiestandaard voor alle bouwjaren

Woningtype	Standaard Comfortheid (A_{10})	Netto warmtevraag (kWh/m ² /jaar)
Eengezinswoningen t/m 1945	< 1,00	< 20
Eengezinswoningen na 1945	< 1,00	< 25
Meergezinswoningen t/m 1945	< 1,00	< 25
Meergezinswoningen na 1945	< 1,00	< 25

Let op: niet elke oude woning is tot deze standaard te isoleren. Vraag aan de energieadviseur wat de best mogelijke (lees: laagst haalbare) warmtevraag is voor deze woning. We zijn als NCG niet verplicht om de isolatiestandaard overal te halen. We doen wat logisch is.

Bron: [Isolatiemaatregelen RVO](#)

Samen Groningen versterken

Verduurzamingsadvies (Maatregel 28)

- Aardgasvrij-gereed (M28):** Het advies geeft inzicht in de mate waarin het huis geïsoleerd is en de isolatiemaatregelen die nodig zijn (uitgevoerd door NCG).
- Aardgasvrij:** Het advies geeft ook aan hoe de woning aardgasvrij gemaakt kan worden door aanpassingen aan de installaties (niet uitgevoerd door NCG).

1 Aardgasvrij-gereed M28 | NCG

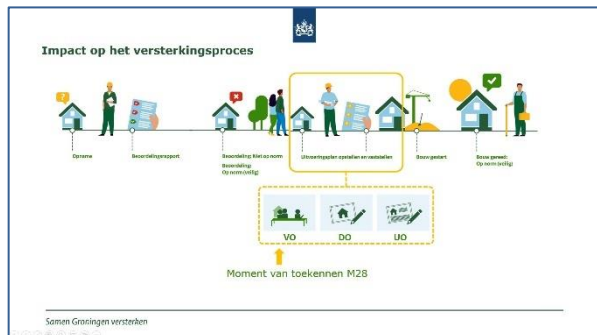
- Dak-, gevel- en vloer-(na)isolatie
- Ventilatie
- Kierdichting

2 Advies naar Aardgasvrij | niet door NCG

- Warmtepomp benodigd vermogen
- Zonnepanelen benodigd vermogen
- Gasapparaten vervangen
- Meterkast uitbreiden
- Elektravoorzieningen voorbereiden

Let op: Bij woningen buiten M28 wordt wel de logische isolatie meegenomen. Bijv. versterken dak of wand met OSB platen dan ook isolatie er tussen.

Samen Groenings versterken

Ervaringen van de eerste maanden (1/3)

Bouwtijd >4 maanden aan begin van ontwerpfase lastig in te schatten.

- Risico-gestuurd mee omgaan.
- Duurzaam herstel en schade herstel tellen mee met vaststellen bouwtijd. Koppelkansen bewoners niet. Maatwerk mogelijk om verschillen te voorkomen.

Standaard Uitvraag M28 energieadvies moest scherper:

- Geen focus op EPA energielabel, maar op een warmteverliesberekening.
- De verduurzamingsadviseur dient ten minste EP-W gediplomeerd te zijn en een jaar ervaring te hebben bij advies voor aardgasvrij maken van bestaande woningen.
- 'Lage temperatuur' mag tot aanvoertemperatuur van 55°C. Scheelt aanmerkelijk in de isolatiemaatregelen.
- Vaste ontwerp bureaus vragen hulp energieadviseurs. Beperken uren voor tekenwerk en ontwerp (loopt nu op tot €10k) → annemer heeft dit niet nodig. Max. op M28 isolatieadvies van €2k?
- Toevoegen begroting installatiemaatregelen die de bewoner kan uitvoeren.

Samen Groenings versterken

Ervaringen van de eerste maanden (2/3)

Twijfel over de door TNO ingeschatte gemiddelde isolatie kosten van €19k.

- NGC heeft zelf nog geen ervaringscijfers.
- Opvallend hoge realisatiebegrotingen bij vrijstaande woonboerderijen en erfgoed.

Doorlooptijden lijken mee te vallen

- Ontwerpfase gaat sneller dan verwacht (van 7 naar 3 weken?).
- Levertijd isolatiemateriaal nog geen issue (van 5 naar 2 weken?).
- Nog geen ervaringen op realisatie (nu 5-10 weken extra).

Samen Groenings versterken

Ervaringen van de eerste maanden (3/3)

Bewonersperspectieven die leiden tot discussie:

- Isolatiernorm moet behaald worden;
- Terwijl NCG kijkt wat redelijkerwijs mogelijk wordt geacht, gekoppeld aan de leeftijd of technische mogelijkheden van het pand.
- Compensatie verminderde m²
- Verhuurders van leegstaande woningen vragen om M28.
- B&B in de schuur meenemen bij isolatie woonhuis.
- Scheidingslijn woonhuis/schuur vaker lastig te bepalen.

>200 bewoners waarvoor de versterkingsopgave niet aan de M28 criteria voldoen, hebben aangegeven **eerst duidelijkheid te willen** op maatregel M29 (condities/startdatum) voordat ze verder willen met het uitvoeringsontwerp en de versterking. Dit zet de productie van NCG onder druk.

Samen Groenings versterken

Tot slot | Suggesties

We horen graag welke suggesties jullie ons willen meegeven bij de verdere inrichting van Maatregel 28?

Samen Groenings versterken

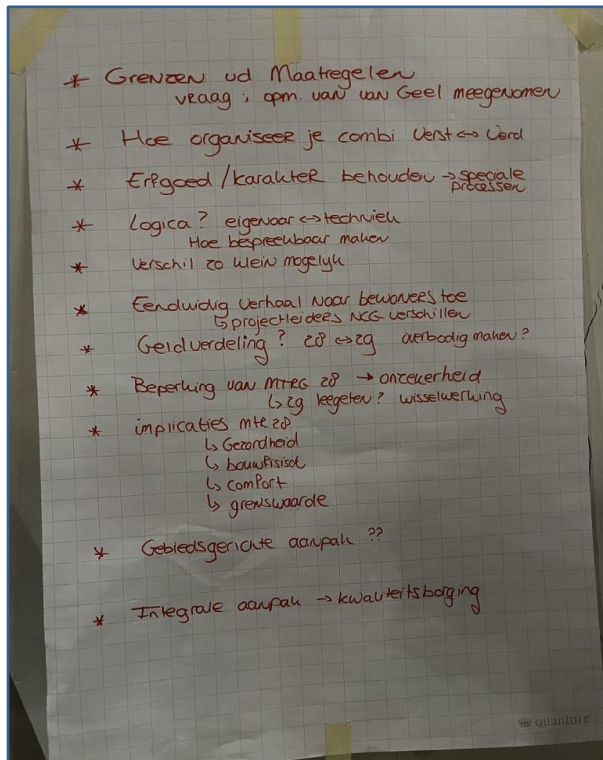
Versterken én isolerende maatregelen

Zijn er nog vragen?

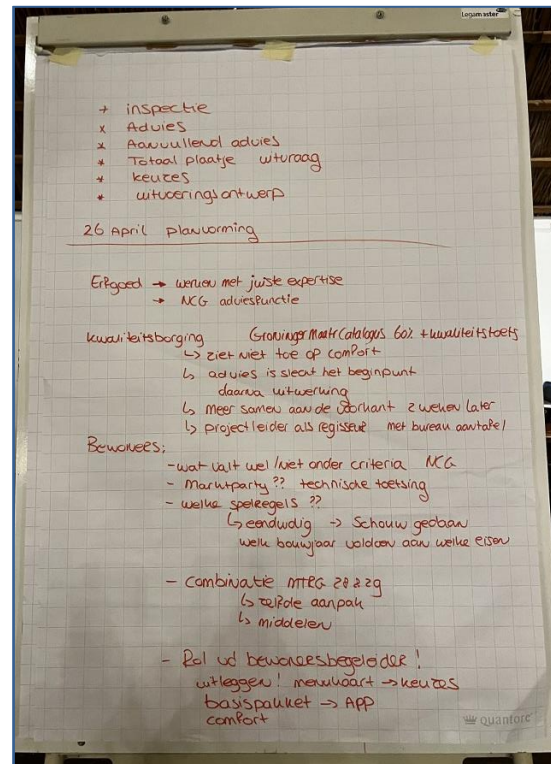

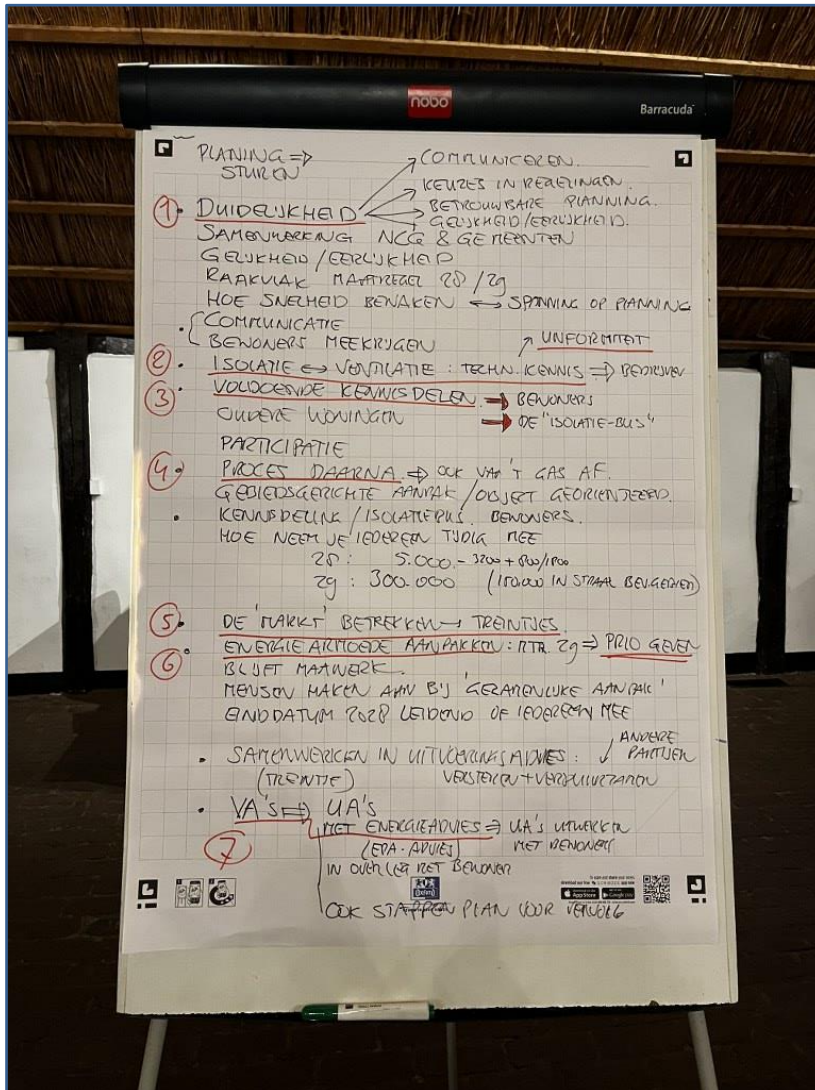
Samen Groenings versterken

Bijlage 3: Samenvatting deelgroepen

Overwegingen groep 1

Overwegingen groep 2

Bijlage 4: Impressie foto's van de bijeenkomst

Foto's gemaakt door K. Bode en M. Vullings

4.1: Foto's tijdens de introductie

4.2: Foto's van de wrap-up van de gezamenlijke conclusies

